

TƏHSİLİN SOSİOMƏDƏNİ FUNKSİYALARI

Müslüm Nəzərov

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Açar sözlər: *təhsil, təhsilin sosiologiyası, təhsil sferası, konsepsiya, sosiomədəni mühit.*

Keywords: *education, educational sociology, the education sector, the concept, socio-cultural environment*

Ключевые слова: *образование, социологии образования, сфера образования, концепция, социокультурной среды.*

Təhsil–insanın həyata və əməyə hazırlığının vacib şərtlərindən olan bilik və bacarıqların, həmçinin sistemləşdirilmiş biliklərin mənimsənilməsi prosesi və onun nəticəsidir. Təhsil insanın elm və mədəniyyət dünyasına çıxmasının vasitəsidir. Təhsil prosesində insan mədəni sərvətləri mənimsəyir. Mədəniyyəti mənimsəməklə insan nəinki daimi dəyişkən sonuna adaptasiya edir, həmçinin fəal fəaliyyətə qabil olur, öz subyektivliyinin inkişafına nail olur. Təhsil - iqtisadiyyatın, siyasətin, mədəniyyətin və bütövlükdə cəmiyyətin inkişafının mühüm amilləridir. Öz növbəsində təhsil cəmiyyətin tələbatlarının təsiri altında inkişaf edir. Mədəniyyət və təhsil ictimai tərəqqi və sivilizasiyanın inkişafının aparıcı amilləridir.

Təhsil sosial-mədəni fenomen kimi, bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. N.V.Bor-dovskaya və A.A.Rean (4) təhsilin aşağıdakı sosial-mədəni funksiyalarını göstərir:

-insanın elm və mədəniyyət aləminə daxil olmasının ən optimal və intensiv üsulların-dan biridir. Bu gün planet vətəndaşlarının tərbiyə edilməsi üçün bütün dünya təhsil sahəsində bircə şey göstərir. Dünya təhsil məkanı intensiv inkişaf edir;

-şəxsiyyətin sosiallaşması və nəsillərin varisliyinin üsuludur. Məhz təhsil stabilləşdir-mə funksiyasını yerinə yetirir və insanın həyat şəraitində adaptasiyasını yüngülləşdirir;

-insanın ictimai və mənəvi həyatının formalaşması mexanizmidir.

-təhsil və tərbiyə idarələri müəyyən dövrdə insanın sosial-mədəni fəaliyyətinin ən ali nümunələrini cəmləşdirir.

-ona görə də təhsilin əhəmiyyəti cəmiyyətdə savadlı insanın əhəmiyyətliliyi ilə müəyyən olunur;

-mədəni davranış və fəaliyyət nümunələrinin nümayiş prosesidir. Təlim və tərbiyə prosesində insan sivilizasiyasının inkişafı üçün mədəni tarixi əhəmiyyətə malik olan sosial-mədəni normaları mənimsəyir. Bu proses sosial qrupda, istehsalatda, ailədə, ictimai yerlərdə baş verir;

-regional sistemlərin və milli ənənələrin inkişafı üsuludur. Ayrı-ayrı rayonların əhali-sinin spesifikliyi pedaqoji məsələlərin xarakterini şərtləndirir. Gənclər şəhər və kəndin mənəvi həyatına təhsil vasitəsilə daxil olur;

- cəmiyyətin mədəni sərvətləri və inkişaf məqsədlərini ötürən sosial təsisatdır;
- ictimai həyatda dəyişikliklərin fəal sürətləndiricisidir.

Bunlarla yanaşı təhsilin sosiomədəni məkanının formalaşmasında əhəmiyyəti və rolu-nu göstərməklə təhsil sisteminin aşağıdakı sosiomədəni funksiyalarını qeyd etmək olar:

1) Təhsil insanın elm, mədəniyyət, incəsənət aləminə daxil olmasının optimal və in-tensiv üsullarından biridir;

2) Təhsil insanın cəmiyyətə adaptasiyanın təmin edir. Təhsil insanın sosiallaşması-nın təsiri üsullarından biri olmaqla sosial və tarixi tərbiyəninənsildən nəsilə ötürülməsi-ni təmin edir;

3) Təhsil cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına səbəb olur, insa-nın ictimai və mənəvi həyatının, başqa insanlara humanist münasibətlərin mexaniz-mini formalaşdırır;

4) Təhsil elm və mədəniyyətin geniş yayılmasına, şəxsiyyət tərəfindən sosiomədəni davranış normalarının mənimsənilməsinə səbəb olur;

5) Təhsil milli adət və ənənələrin inkişaf etdirilməsi üsulu, pedaqoji məsələlərin xarakterini şərtləndirən amildir;

6) Təhsil cəmiyyətin baza mədəni dəyərlərinin transliyasiyasını həyata keçirən, gəncləri müstəqil həyata hazırlaşdırən sosial təsisatdır;

7) Təhsil mədəniyyətin cəmiyyət və şəxsiyyətin sosiomədəni münasibətlərinin inki-şafının sürətləndirən amildir (5,s.99-100).

Təhsil sisteminin göstərilən funksiyalarından aydın olur ki,sosiomədəni mühitin yaradılması təhsil sisteminin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Sosiomədəni mühitlər insanın mədəni əlaqələrə qoşulduğu, xidmətlərinə görə sosial status aldığı konkret məkandır.Şəxsiyyətin sosiomədəni səviyyəsi müxtəlif amillər məcmusu (intellekt, ümumi mədəniyyət, mənəvi keyfiyyətlər) ailə, məktəbdə tərbiyə ilə şərtlənir.

İnsan rəngarəng sosiomədəni mühitdə inkişaf edir. Bu mühit mədəni və ya mədəniy-yətsiz, şəxsiyyəti yüksəldən və ya alçaldan, şəxsiyyətin özünün inkişafını həvəsləndirən və ya əksinə ola bilər. Sosiomədəni mühitin seçimi çox hallarda təhsil sisteminin səv-iyyəsi, onun məzmunu və yönəlişliyi ilə şərtlənir.

Təhsilin sosiologiyasının cəmiyyətin bütün tərəflərindən – iqtisadi, sosial, siyasi, dini və s. təhsilin təsirinə yanaşır. Eyni zamanda da şəxsi “təhsil” problemlərinə də (təhsil sistemi necə funksiyalaşır və inkişaf edir, cəmiyyətin tələblərinə necə cavab verir, onun təşkilati quruluşu necə effekt verir) nəzər yetirərək aşağıdakı məsələlərə də toxunur:

1.təhsilin strukturunun cəmiyyətin uzunmüddətli proqramları, aktual və perspektivli sosial məqsədləri ilə uyğunlaşması;

2.təhsilin strukturunun morfoloji quruluşunun proporsionallığı;

3. təhsil proseslərinin nəticələrinin digər sosial proseslərə - professional-əmək, mənəvi, psixoloji, təşkilati-texniki və s. təsiri, təhsil sisteminin əks əlaqəsi.

Təhsilin strukturunun problemlərinin tədqiqatı onun sosial funksiyalarını da öyrənil-məsi ilə bağlıdır: toplanmış biliklərin ötürülməsi, sosial təcrübənin varisliyi və nəsilərin mənəvi varisliyi, şəxsiyyətin sosiallaşması, onun özünüreallaşdırması, onun mənəvi, intellektual, sosial potensialının toplanması.

Təhsilin sosiologiyasında bütün axtarışlar iki istiqamət üzrə birləşərək, logik şəkildə sübuta yetirilmişdir:

Birinci istiqamət üzrə:

1. institusionaldaxili, bu zaman bir sosial institut kimi təhsilin daxili problemləri təhsilin subyektlərinin fəaliyyətinin sosial aspektlərini, təhsil sisteminin sosial strukturunu və funksiyalarını, sosial qrup kimi pedaqoji işçilərin sosial statusunu, təhsil sisteminin sosial idarəetmənin problemlərini əhatə edir;

2. institusionalxarici, bu zaman sosial aspektlərin bütün tədqiqatlarının digər sosial institutlarla, istehsallarla, elmlərlə, mədəniyyətlə, siyasətlə, qarşılıqlı təsirini, təhsil pro-sesinin digər sosial proseslərlə əlaqələrini, təhsilin sosial fəaliyyətin növlərinə və sosial münasibətlərin inkişafına təsirini əhatə edir.

3. Nəzəri-konseptual məzmun:

4. Əsas kateqoriyalar: mədəniyyət, təhsil, tərbiyə, sosializasiya, öyrənmə, şəxsiyyət;

5. Konseptuallıq və araşdırmaların istiqaməti;

6. Təhsilin səmərəliliyi, təhsil dairəsinin (sferasının) sosiomədəni təşkili, təhsilin sosial determinasiyası;

7. Problemlə-tematik məzmun: təhsildə şəxsiyyətin mədəni genezi, təhsil sferasının dinamikası, təhsilin məzmunu, təhsil sferasında sosial institutlar, təhsil sferasının sosial strukturu, təhsilin idarə olunması və tənzimlənməsi, təhsildə diaqnostika, təhsildə inno-vasiya prosesləri, təhsilin ictimai həyatın digər sferalarına təsiri.

İkinci istiqamət üzrə:

- həyati fəaliyyətin texnoloji ardıcılığı (onun əsasına həyat fəaliyyətinin mərhələ və nəticələrinin əks olunması qoyulmuşdur);

- metodlar və texnologiyalar: diaqnostika, modelləşdirmə, proqnozlaşdırma, layihə-ləşdirmə;

- faktiki material: verilmiş diaqnostika və proqnozlaşdırma;

- sosiomədəni fəaliyyətin layihələri (proyektləri) və modelləri (6,s.172).

Təhsil açıq sosial sistem olub, digər sosial sistemlərlə bağlıdır. Təhsil prosesi digər proseslərlə əlaqəlidir və insanı bütün həyatı boyu müşayiət edən sosiallaşmanın mühüm mexanizmlərindən biridir.

Xatırladaq ki, təhsilin mövcud sistemi məktəbəqədər, ibtidai, ümumi orta, tam orta, ilk-peşə ixtisas, professional orta ixtisas və ali təhsildən ibarətdir. Xüsusi bir sahə kimi, ali təhsildən sonrakı fasiləsiz və əlvə təhsil də böyük maraq doğurur.

Məktəbəqədər təhsilə gəldikdə qeyd etməliyik ki, sosiologiya insanın tərbiyələndirilməsinin əsasında, onun əməksevərliyindən irəli gələn məsələlərə daxildir, digər mənəvi keyfiyyətlər isə hələ kiçik yaşlarda formalaşır.

Məktəbəqədər təhsil təhsilin ilk pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq, uşaqların erkən yaş dövründən intellektual, fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə yiyələnməsini, istedad və qabiliyyətinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini, təbiətə və insanlara həssas münasibətinin formalaşmasını təmin edir(5.s.24).

Ümumilikdə, məktəbəqədər tərbiyə tam qiymətləndirilmir. Çox zaman bəzi məsələlər diqqətdən yayınır ki, bu da insan həyatında şəxsi insani keyfiyyətlərin toplandığı mühüm mərhələni təşkil edir. Burada onların əqli, mənəvi və fiziki inkişafı baş verir.

Məktəbəqədər təhsil və tərbiyədən fərqli olaraq, orta ümumtəhsil məktəbi böyüyən nəsilin istisnasız olaraq həyata hazırlanmasına yönəldilmişdir.

Beləki, ümumi təhsil təhsilalanlara elmlərin ümumi əsaslarının öyrədilməsini, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılmasını, onların həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlanmasını təmin edir.

Ümumi təhsil təhsilalanların fiziki və intellektual inkişafına, zəruri biliklərə yiyələnməsinə, onlarda sağlam həyat tərzinə və sivil dəyərlərə əsaslanan vətəndaş tərbiyəsinin formalaşmasına, milli və dünyəvi dəyərlərə hörmət hissinin aşılmasına, ailə, cəmiyyət, dövlət və ətraf mühit qarşısında hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsinə imkan yaradır (5.s.25).

İlk peşə-ixtisas təhsili bilavasitə istehsalın tələbləri, gənc nəslin həyata operativ və müqayisəli tez formada hazırlanması ilə bağlıdır. O, bilavasitə, iri istehsal müəssisələrində və yaxud dövlət təhsil sistemi çərçivəsində həyata keçirilir.

İlk peşə-ixtisas təhsili əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında müxtəlif sənətlər və kütləvi peşələr üzrə ixtisaslı işçi kadrların hazırlanmasını təmin edir.

İlk peşə-ixtisas təhsili mülkiyyət formasından asılı olmayaraq peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində və təhsil fəaliyyəti üçün xüsusi razılığı (lisenziyası) olan ayrı-ayrı təşkilatların, müəssisələrin, əmək birjalarının, məşğulluq idarələrinin və digər müvafiq qurumların təhsil strukturlarında həyata keçirilir və məzunlara müvafiq istiqamətlər üzrə ilk peşə dərəcələrinin verilməsi ilə başa çatır.

Orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinə gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, sosiologiya üçün gənclərin təhsilinin bu növlərinin sosial statusunun təyinatı vacibdir, gələcək kamil həyatında imkanların qiymətləndirilməsi və rolu, cəmiyyətin obyektiv tələbatlarının və subyektiv tələblərinin uyğunlaşdırılması, hazırlanmanın keyfiyyəti və effektivliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Orta ixtisas təhsili cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə orta ixtisas təhsilli mütəxəssis hazırlığını təmin edir.

Ali təhsil pilləsində cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatı nəzərə alınmaqla yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və elmi-pedaqoji kadrların hazırlığı həyata keçirilir (5, s.29).

Pedaqoji elmlərin və təhsil sisteminin qarşılıqlı münasibətləri real həyatda sosiomədəni mühitin formalaşması üçün səmərəli şərait yaradır, təlim-tərbiyənin yeni formalarının yaradılmasına aparır, məktəbli və müəllimlərin, eləcə də valideynlərin təhsil və mədəni səviyyəsinin artmasına səbəb olur.

Şəxsiyyətin anadangəlmə sosial proqramları mövcud deyil. İnsan yaşadığı cəmiyyətdən ayrı yaşaya bilməz, belə ki, istənilən insanın davranışı sosial mühit, o cümlədən ünsiyyət dili, sosial institutlar, ənənələr, adətlər və s. tərəfindən şərtləndirilir və nəzarət olunur. Təlim prosesi nəticəsində cəmiyyətin mədəni laylarını çoxaldan və qoruyan qeyri-adi imkanlar yaranır. Təhsil cəmiyyətin və onun düşüncə mentalitetinin tarixi-mədəni fenomeni kimi çıxış edir. Təhsildə cəmiyyətin yaradıcı bacarıqlarının inkişafı və təzahürü üçün imkan yaranır ki, bunlar da bütün nəsillərin bilik və bacarıqlarının, mədəni irsinin cəmiyyət tərəfindən toplanaraq gələcəyə ötürülməsinə xidmət edir.

Təhsil prosesi digər proseslərlə əlaqəlidir və insanı bütün həyatı boyu müşayiət edən sosiallaşmanın mühüm mexanizmlərindən biridir.

Beləliklə müasirləşən cəmiyyətlərdə bilik və bacarıqlar kapital sayılır və iqtisadiyyatın əsas resursuna çevrilir. İntellektual işçilərin üstünlük təşkil etdiyi cəmiyyət insanların ictimai fəaliyyətinə və sosial məsuliyyətinə də yeni tələblər irəli sürür və nəhayət "təhsilli insan" anlayışı da yeni məna kəsb edir.

Təhsil hər bir ölkənin insan inkişafı və dövlətin gələcəyi üçün vacibdir. Biz artıq elə bir sürətlə dəyişən dövrdə yaşayırıq ki, təhsil sahəsində atılan addımlar müasir tələblərlə deyil, gələcəyin perspektivləri üzərində köklənməli və cəmiyyətə deyil, keyfiyyətə yönəlməlidir.

Mədəniyyətin inkişaf perspektivlərinin təhlili bizə bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yeni ümumdünya birliyinin doğulmasının real iştirakçısı olmaqla müasir təhsil bu birliyin inkişaf problemlərinin mərkəzində durmuş olur. Düşünürük ki, problemə bu cür yanaşma cəmiyyətin ümumbəşəri və milli dəyərlər üzərində qurulan yeni təhsil fəlsə-fəsinin formalaşdırılması, cəmiyyətin mənəvi həyatının dirçəldilməsi kimi məsələlərin həll edilməsində köməklik göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında qanunu. Bakı, 2009.
2. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // Azərbaycan məktəbi, 2013, № 5, s.12
3. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər Bakı – 2009
4. Bordovskaya N.V., Rean A.A.(2000). Pedagogics. Textbook for high schools - St. Peter, 2000. - p.304
5. Həsənov A., Nəzərov M. – Pedaqoji məntiq. Bakı, 2009.-168s.
6. Nəzərov M.H., Babayeva A.R. Mədəniyyət və təhsilin ümumi əsasları, (Dərs vəsaiti), Bakı, 2016, -200s.
7. Nəzərov M.H., Şərifov T. Mədəniyyət və şəxsiyyətin mənəvi aləmi. Bakı, 2004, 106 s.
8. Süleymanlı M. Sosial-mədəni sahənin idarə olunması. (Mədəniyyət kontekstində) Dərslik. Bakı, “Qanun”, 2011, 288 s.

XÜLASƏ

Məqalədə sosiomədəni konsepsiyalarının təhsil sisteminə göstərdiyi təsirdən, sosiomədəni hadisə olan təhsilin sosiomədəni konsepsiyalarının inkişaf mərhələləri nöqteyi-nəzərdən yanaşmağın düzgünlüyü əsaslandırılır və bu yanaşmadan çıxış etməklə təhsil ictimai həyatın bütün sahələri ilə bağlı olan obyektiv təhsil konsepsiyalarını və ideyalarının inkişaf mərhələləri tam sistem kimi səciyyələndirilir, onun əsas məzmununun məhz cəmiyyətin mədəni dəyərlər sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi olan təhsil ideyalarında cəmləşdiyi vurğulanır. Təhsilin sosiomədəni məkanının formalaşmasında əhəmiyyəti rol oynayan təhsil sisteminin sosiomədəni funksiyalarını təhlil olunur.

Təhsilin sosiologiyasında logik şəkildə axtarış istiqamətləri sosiomədəni mühitdə inkişaf etdirilir. Təhsil açıq sosial sistem olub, digər sosial sistemlərlə bağlılığı göstərilir.

РЕЗЮМЕ

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФУНКЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

М.Г.Назаров

В статье социокультурной концепции точки зрения на правильность этого подхода исходя из концепции образования и развития идей этапы система характеризуется как его основного содержания именно общества культурных ценностей, полностью объективно все сферы общественной жизни, в связи с событием, этапы развития образования, системы влияния образования и к образовательной системы. Идеях, где подчеркивается, являющегося неотъемлемой составной частью образования. Социокультурного пространства, роль образования в формировании системы образования, анализируются значение социокультурных функции.

Социальной логических направления социокультурной среде продолжают поисковые системы образования. Оказывается открытая социальная система образования была связь с другими социальными системами.

SUMMARY**SOCIO-CULTURAL FUNCTIONS OF EDUCATION***M.H.Nazarov*

The concept of education in cultural events in terms of socio-cultural approach is based on the concept of development is characterized as a complete system, its main content of the society of cultural values and ideas that made the accuracy of this approach and stages of development of the concept of education, education in all spheres of public life, influence in the article that cultural system stage objective of education. The idea that education is concentrated in the inseparable part. Education is of fundamental importance in the formation of cultural space, the role of the education system, socio-cultural function being analyzed.

Education in developing areas in search of sociology logik socio-cultural environment. Education and other social system is connected with social system was open.

Çapa tövsiyə etdi: f.e.d. Z.B.Ağayeva